Yttrande från Europeiska ekonomiska och sociala kommittén om En strategisk vision för energiomställningen för att möjliggöra EU:s strategiska oberoende

(yttrande på eget initiativ)

(2023/C 75/15)

Föredragande: **Thomas KATTNIG**
Lutz RIBBE
Tomasz Andrzej WRÓBLEWSKI

Beslut av EESK:s plenarförsamling	20.1.2022
Rättslig grund	Artikel 52.2 i arbetsordningen
	Yttrande på eget initiativ
Ansvarig sektion	Transporter, energi, infrastruktur och informationssamhället
Antagande av sektionen	4.10.2022
Antagande vid plenarsessionen	26.10.2022
Plenarsession nr	573
Resultat av omröstningen	
(för/emot/nedlagda röster)	197/9/12

1. **Slutsatser och rekommendationer**

1.1 Europeiska ekonomiska och sociala kommittén (EESK) beslutade i slutet av 2021 att utforma en övergripande vision för energiomställningen. Den 18 januari 2022 beslutade kommittén att samtliga sektioner och CCMI skulle inkludera initiativyttranden om olika aspekter av energiomställningen i det övergripande yttrandet ”En strategisk vision för energiomställningen för att möjliggöra hållbar utveckling”.

Den rådande situationen i Ukraina, efter Ryska federationens militära invasion, har dock gjort att energiomställningen seglat upp som en av de främsta prioriteringarna, eftersom konsekvenserna för EU:s energiförsörjning och energipriserna saknar motstycke.

Mot bakgrund av den rådande krisen och med beaktande av strävandena att få ett slut på EU:s beroende av rysk gas senast 2030 framläggs i föreliggande yttrande en övergripande vision för energiomställningen med målet att bygga upp och främja EU:s strategiska oberoende på energiområdet.

Som delar i en långsiktig strategisk vision sammanfattas i detta yttrande följande:

— slutsatser och rekommendationer från sektorsvisa initiativyttranden ([1]),

— slutsatser från yttrandena om REPowerEU och REPowerEU-planen och kommande lagstiftningsförslag, och

— slutsatser och rekommendationer från tidigare EESK-yttranden.

1.2 EESK betonar att det finns en risk för att de kombinerade ekonomiska och sociala effekterna av den rådande energikrisen belastar det demokratiska systemet såvida inte lämpliga lösningar hittas. Därför stöder kommittén att omedelbara åtgärder vidtas för att ta itu med de mest brådskande frågorna, i synnerhet för att säkerställa försörjningstrygghet till en kostnad som är ”så överkomlig som möjligt” för både konsumenterna och industrin, som drabbas av de rådande kraftiga prisökningarna.

([1]) EUT C 486, 21.12.2022, s. 67; EUT C 486, 21.12.2022, s. 88; EUT C 486, 21.12.2022, s. 53; EUT C 486, 21.12. 2022, s. 1; EUT C 486, 21.12.2022, s. 59; EUT C 486, 21.12.2022, s. 23; EUT C 486, 21.12.2022, s. 198.

1.3 Klimatförändringarna håller på att bli en allt dystrare verklighet i Europa. Den pågående energikrisen, som har förvärrats av Rysslands aggressiva invasion av Ukraina, visar dessutom tydligt att både de mål och åtgärder som föreslås inom ramen för den europeiska energiunionen och den gröna given i grunden är riktiga, men inte tillräckligt ambitiösa. De är fortfarande inte tillräckliga för att leda Europa till ett säkert, hållbart och konkurrenskraftigt ”strategiskt energioberoende”. Framför allt handskas man fortsättningsvis alltför återhållsamt med frågan. Därför behövs ett paradigmskifte.

1.4 Den potential som EU har på området förnybar energi måste definieras så exakt som möjligt och göras känd på bred front i syfte att främja en samsyn om i vilken utsträckning oberoende av importerad energi kan uppnås. I synnerhet måste man beakta elektrifieringen av värme- och transportsektorerna och behovet av inhemskt producerad förnybar vätgas.

1.5 Utöver att utnyttja denna potential så snabbt som möjligt måste energibesparingspotentialen ännu mer kraftfullt tas tillvara. I den nuvarande situationen är energisparande det bästa sättet att nå omedelbara resultat.

1.6 Samtidigt kommer åtgärder på kort och eventuellt även medellång sikt att krävas för att kompensera för uteblivna energileveranser från Ryssland. Import av flytande naturgas är en sådan åtgärd. EESK anser dock att det är viktigt att detta inte skapar något nytt långsiktigt beroende av fossila bränslen. Detta måste beaktas i förväg i investeringscykeln. På det hela taget är målet inte att diversifiera beroenden, utan att i så hög grad som möjligt uppnå strategiskt oberoende.

1.7 Denna omställning är en stor teknisk utmaning, som även inbegriper strukturella problem. I framtiden kommer energiproduktionen att vara betydligt mer decentraliserad än tidigare. Detta öppnar också möjligheter för städer och regioner och andra nya aktörer, t.ex. mikroföretag, små och medelstora företag samt enskilda och lokalsamhällesorganiserade prosumenter. EESK menar att de politiska beslutsfattarna än så länge inte har lagt fram några tydliga anvisningar om eller åtgärder för hur framför allt de som hittills bara varit konsumenter av energi skulle kunna bli nya aktörer. Kommittén har i många av sina yttranden påpekat att acceptans är en avgörande förutsättning för en snabb omvandling. Rätten och möjligheterna att delta är det bästa sättet att vinna denna acceptans. Det är därför inte bara en fråga om var energin produceras och från vilken källa den utvinns, utan också om vem som får tjäna pengar på den. Kommittén efterlyser åter omfattande och riktade informationsåtgärder och medvetandehöjande åtgärder som organiseras på ett samordnat och kompletterande sätt av kommissionen och medlemsstaterna, tillsammans med företagsorganisationer, handelskamrar, arbetsmarknadens parter och andra relevanta intressenter ([2]).

1.8 EESK upprepar sin övertygelse i tidigare yttranden om att klimat- och energipolitiken måste utformas så att den främjar social och regional sammanhållning på samma sätt som sociala och regionala sammanhållningsfonder samt återuppbyggnadsbistånd måste användas som stöd för klimatåtgärder och energiomställning.

2. **Allmänna kommentarer**

2.1 EESK betonar att det finns en risk för att de kombinerade ekonomiska och sociala effekterna av den rådande energikrisen belastar det demokratiska systemet såvida inte lämpliga lösningar hittas. Därför stöder kommittén att omedelbara åtgärder vidtas för att ta itu med de mest brådskande frågorna, i synnerhet för att säkerställa försörjningstrygghet till en kostnad som är ”så överkomlig som möjligt” för både konsumenterna och industrin, som drabbas av de rådande kraftiga prisökningarna.

2.2 Klimatkrisens konsekvenser har betydande återverkningar på Europa och världen. EESK upprepar sitt starka stöd för målen i den gröna given, för förstärkt strategiskt oberoende i energiförsörjningen och för omställningen till en hållbar och klimatneutral ekonomi. Det ”energikrig” som har påbörjats av Ryssland lyfter ytterligare fram behovet av att radikalt påskynda den omvandling som inleddes genom den gröna given. REPowerEU och andra initiativ som kommissionen har lagt fram syftar till att anpassa den gröna given i enlighet med detta, men de är fortfarande inte tillräckligt ambitiösa.

([2]) EUT C 486, 21.12. 2022, s. 1.

2.3 Den sociala dimensionen måste beaktas i alla åtgärder som planeras inom ramen för energiomställningen. Å ena sidan är detta nödvändigt för att allmänhetens acceptans av de nödvändiga förändringarna inte ska äventyras och för att man ska kunna säkerställa en rättvis omställning. Å andra sidan kommer denna omvandling också att möjliggöra en positiv utveckling i den regionala ekonomin, inbegripet nya arbetstillfällen ([3]), vilket i sin tur främjar acceptansen. Som företrädare för det civila samhället har EESK ofta gett vägledning om hur medborgarna skulle kunna involveras så att de kan dra nytta av en rättvis omställning. Tyvärr har detta oftast förbisetts, vilket möjligen kan leda till större svårigheter att vinna acceptans.

2.4 EESK anser att den europeiska ekonomins konkurrenskraft måste och kan skyddas, särskilt inom industrisektorn, mikroföretagen samt de små och medelstora företagen, i deras egenskap av drivkrafter för hållbar innovation. Intelligenta koncept för energianvändning – till exempel virtuella kraftverk – erbjuder betydande tillväxtmöjligheter för mindre företag. Eftersom mikroföretag samt små och medelstora företag är en viktig del av lösningen för en konkurrenskraftig, klimatneutral, cirkulär och inkluderande ekonomi i EU måste rätt förutsättningar skapas och upprätthållas med riktade stödformer och ramvillkor. Detta är nödvändigt för att ekonomisk tillväxt och arbetstillfällen av hög kvalitet ska kunna säkras och skapas.

2.5 EU är en föregångare när det gäller att minska koldioxidutsläppen, men fler aktörer måste involveras i klimatarbetet. Unionen måste öka sina diplomatiska ansträngningar, införa nya samarbetsformer och använda verktyg som samarbete och handelsavtal för att förmå tredjeländer att göra mer för att hantera krisen. Samtidigt måste EU föra en diskussion om huruvida industriella leveranskedjor ska flyttas tillbaka till Europa för att minska beroendet av kinesiska leverantörer – till exempel inom sektorn för solcellsmoduler och batterier – och samtidigt säkerställa en fullt hållbar leveranskedja, även med hänsyn till socialpolitik och respekt för de mänskliga rättigheterna.

2.6 Den rådande energi(pris)krisen och bristen på säkerhet, stabilitet och förutsägbarhet i försörjningen innebär en enorm belastning för EU. Krisen vore mindre allvarlig om mer riktade åtgärder hade vidtagits tidigare och t.ex. om EU:s egna mål (bl.a. målen för den europeiska energiunionen) hade tagits på större allvar. EESK välkomnar de åtgärder som föreslås dels i meddelandet om REPowerEU, dels i planen REPowerEU, som syftar till att öka produktionen av grön energi, diversifiera utbudet och minska efterfrågan på rysk gas, eftersom de lösningar som föreslås ligger i linje med målen i den gröna given och den europeiska energiunionen. Detta bör inte i första hand vara en fråga om diversifiering av beroendeförhållanden, utan snarare och i möjligaste mån om strategiskt oberoende och självförsörjning på energiområdet. När det gäller resurser som ska ersätta rysk gas signalerar EESK att EU måste iaktta särskild försiktighet med hänsyn till såväl dessa resursers inverkan på miljön som nya beroenden av tredjeländer som inte delar EU:s värden.

2.7 Situationen på energimarknaderna i augusti 2022 har gjort det tydligt att det inte finns någon energikälla som alltid är helt tillförlitlig. Under flera månader har exempelvis ett betydande antal av Frankrikes kärnkraftverk inte varit anslutna till nätet på grund av underhåll, klimatförändringseffekter och andra orsaker. Kolkraftproduktionen har inte bara haft en betydande inverkan på klimatkrisen, utan har också själv drabbats direkt av den; på grund av låga vattennivåer i Rhen till följd av torka kan kolkraftverk inte längre försörjas. Av liknande skäl har vattenkraften också blivit mindre tillförlitlig, vilket har visat sig till exempel i Italien. Dessutom är naturgas, oavsett om den transporteras som gas eller i flytande form, inte bara skadlig för klimatet, utan är också förknippad med enorma geopolitiska risker. I den diversifierade och säkra energimix som alla medlemsstater för närvarande strävar efter utmärker sig vind- och solenergi med andra ord som strategiska och livskraftiga källor när man ser till EU:s framtida energipolitik. För att kompensera för fluktuationerna i dessa två energikällor krävs först och främst lagringsanläggningar och därtill förnybar vätgas, i vilken vind- och solenergi kan ”lagras” på lång sikt. Den avgörande frågan för Europas strategiska oberoende är hur mycket förnybar vätgas som kan produceras här och hur mycket som måste importeras. I en tid av omställning ska vi dessutom fästa uppmärksamhet vid den relativt mest tillförlitliga och klimateffektiva källan.

2.8 Utvecklingen under de senaste årtiondena, och inte minst den senaste tidens händelser, visar på risken för cyberattacker och sabotage mot kritisk infrastruktur såsom energinätet eller kraftverken. Avbrott eller störningar i denna infrastruktur kan orsaka förödande försörjningsbrister och hota den allmänna säkerheten. Kritisk infrastruktur såsom gas-

([3]) EUT C 367, 10.10.2018, s. 1.

och elnät, djuphavskablar för internet, offshoreanläggningar samt landbaserade vindkraftparker och terminaler för flytande naturgas, kol- eller kärnkraftverk, transport och trafik, hälso- och sjukvårdstjänster, finansiering och säkerhet skulle kunna vara mål för cyberattacker och fysiska angrepp. Det ligger i allas intresse i Europa att bättre skydda denna kritiska infrastruktur. Unionen måste vara bättre förberedd på eventuella angrepp av dessa slag. EESK efterlyser därför att man snarast gör en kritisk utvärdering av de åtgärder som hittills vidtagits och tar fram en övergripande strategi för att skydda EU mot hot såsom naturkatastrofer, fysiska angrepp och cyberattacker. I detta sammanhang rekommenderar kommittén att eventuella utländska investeringar i strategiska sektorer inom unionen ska vara förenliga med EU:s säkerhetspolitik.

2.9 EESK välkomnar inrättandet av en social klimatfond ([4]). Kommittén är dock övertygad om att det ekonomiska stödet från fonden inte kommer att vara tillräckligt för att man på ett ansvarsfullt sätt ska kunna ta itu med de socioekonomiska effekterna. Den enorma utmaningen att utforma en effektiv och rättvis kompensationsmekanism i ett heterogent ekonomiskt område med 27 medlemsstater kräver fler långtgående kompletterande åtgärder och resurser på EU-nivå och nationell nivå.

2.10 Den kraftiga ökningen av energipriserna har gjort det tydligt att dagens energimarknad endast delvis är hållbar. Kommissionens ordförande Ursula von der Leyen sade själv, med hänvisning till gränsöverskridande kostnadsbaserad prissättning på de europeiska elbörserna, att detta system inte längre kan råda om volymen grön el fortsätter att öka. Grundläggande frågor måste ställas om energins framtid i syfte att säkerställa en ren, ekonomiskt överkomlig och tillförlitlig energiförsörjning samt rätten till energi. Det sätt på vilket energimarknaden utformas och regleras måste anpassas till den nya verkligheten för den dominerande förnybara energin. Samtidigt måste man skapa de nödvändiga förutsättningarna för industrin, mikroföretagen, de små och medelstora företagen och enskilda aktörer samt för en framväxt av nya möjligheter till deltagande för prosumenter, medborgarenergigemenskaper osv., och stärka konsumentskyddet på lämpligt sätt. Vid omställningen av marknaden måste särskild uppmärksamhet ägnas åt att undvika befintliga strukturella hinder för små marknadsaktörers tillträde till marknaden. Detta gäller till exempel tillgång till balansenergi och, vid behov, kapacitetsmarknader, vilket kan vara nödvändigt för att trygga försörjningen.

2.11 För att socialt godtagbara och återigen konkurrenskraftiga energipriser ska kunna säkerställas, samtidigt som man banar väg för ett fortsatt EU-ledarskap när det gäller användningen av förnybar energi, bör tillståndsförfarandena på området förnybar energi rationaliseras och påskyndas, eftersom dessa förfaranden betraktas som det största hindret för en snabbare utbyggnad av förnybara energikällor. Jämsides med detta måste ramvillkoren för decentraliseringsåtgärder, energikooperativ och alla former av prosumtion förbättras avsevärt.

2.12 EESK stöder helhjärtat kommissionens förslag om gaslagring och en förordning om samordnade åtgärder för att minska efterfrågan på gas. Kommittén uppmanar institutionerna att

— komplettera detta med ett instrument för kortsiktiga investeringar för att stödja utvecklingen av vätgasbaserad infrastruktur såsom sammanlänkningar och lagringsanläggningar,

— överväga användningen av gaslagringsanläggningar i angränsande tredjeländer, och

— utarbeta planer för enskilda medlemsstater för att undvika en orättvis fördelning av bördan på regional nivå.

2.13 EESK påpekar att den parallella utvecklingen av centraliserad och decentraliserad infrastruktur är problematisk och att det finns en risk för felaktiga investeringar. Det finns till exempel konkurrerande potentiella användningsområden för ett landsomfattande rörledningsnät för vätgas och utbyggnad av lågtempererade termiska nätverk. EESK har därför efterlyst ändamålsenliga principbeslut med målet att säkra investeringar ([5]).

([4]) EUT C 152, 6.4.2022, s. 158.
([5]) Se EUT C 429, 11.12.2020, s. 85.

3. **Energiomställning som en övergripande strategi i EU och internationellt**

3.1 Den ryska aggressionen har gett upphov till en global geopolitisk kris som i allt större utsträckning påverkar både den ekonomiska balansen och den globala energitryggheten. Den har lett till att årtionden av energi-, försvars- och utrikespolitik har ifrågasatts och tvingat EU att ompröva både sina planer och sina hittills alltför återhållsamma insatser för grön och digital omvandling och att beakta de konsekvenser som den ryska invasionen och de sanktioner som införts kommer att få för den fortsatta energiomställningen i världen.

3.2 Beroendet av primärenergi importerad från tredjeländer har blivit ett direkt hot mot säkerheten och stabiliteten i EU. Därför har kommissionen i brådskande ordning föreslagit att man ska anta en rad åtgärder för att anpassa den europeiska energipolitiken till den nuvarande geopolitiska situationen inom ramen för REPowerEU. I förslaget till förordning om försörjningstryggheten för gas och villkor för tillträde till naturgasöverföringsnäten omklassificerar man till exempel gaslagring som kritisk energiinfrastruktur och inför både obligatorisk certifiering för operatörer av gaslagringsanläggningar och fyllnadsmål för gaslagring för att hjälpa EU att återta kontrollen över sin energimarknad. Alla dessa åtgärder välkomnas av EESK och bör bidra till att EU faktiskt återfår kontrollen över sin energimarknad.

3.3 Med tanke på de aktuella politiska spänningarna anser EESK samtidigt att det är nödvändigt att samarbeta ännu mer aktivt med ett antal länder som kan försörja Europa med energi på kort sikt fram till dess att den massiva utbyggnad av förnybar energi som kommissionen planerar kan genomföras. Till dessa hör Förenta staterna och, i varierande grad, länder i Sydamerika och Afrika, vars export av fossila bränslen, som har blivit oundgängliga på kort sikt, måste åtföljas av kunskapsöverföring och utveckling av teknik för förnybar energi i syfte att påskynda begränsningen av klimatförändringarna även där.

4. **En gynnsam miljö för energiomställningen**

4.1 *Offentliga investeringar*

4.1.1 För att tillgodose det ökande behovet av el och uppnå klimatmålen måste investeringarna i elnätet fördubblas till 55 miljarder euro per år och anslagen för att upprätta ren produktionskapacitet ökas till 75 miljarder euro per år ([6]). I detta sammanhang är offentliga investeringar i smarta och förnybara energisystem samt lagringsinfrastruktur av stor betydelse när det gäller att säkerställa försörjningstrygghet, bekämpa energifattigdom, hålla priserna på en rimlig nivå och skapa arbetstillfällen av god kvalitet.

4.1.2 EESK rekommenderar återigen att man tillämpar den gyllene regel som anges i ECO/569 ([7]) för offentliga investeringar, förutsatt att varken den finanspolitiska stabiliteten på medellång sikt eller eurons värde äventyras, i syfte att trygga produktiviteten och den sociala och ekologiska grunden för framtida generationers välbefinnande.

4.1.3 Blandad finansiering som involverar privata investerare är ett alternativ endast under förutsättning att det kan säkerställas att anslagen är transparenta, att det inte finns några sekretessklausuler och att det inte uppstår obefogade kostnader för de offentliga myndigheterna jämfört med offentlig finansiering. Det måste råda full transparens beträffande motiverade merkostnader. Det är därför desto viktigare att rättigheter och skyldigheter tydligt definieras i sådana blandade finansieringsmodeller, att ansvarsfrågor klargörs och att ett effektivt och snabbt system för konfliktlösning inrättas för att långsiktiga merkostnader och ogynnsamma ansvarsfrågor ska kunna undvikas.

4.1.4 När det gäller den framtida utformningen av energisystem och energiinfrastruktur har EESK vid upprepade tillfällen betonat att alla konsumenter – hushåll, företag och energigemenskaper – aktivt måste delta i utvecklingen av smarta energisystem och att incitament måste skapas för att det civila samhället ska kunna delta i energiomställningen. Man

([6]) Enligt elbranschorganisationen Eurelectric.
([7]) EUT C 275, 18.7.2022, s. 50.

har klart underskattat den roll som enskilda personer, jordbrukare, städer, mikroföretag, små och medelstora företag samt medborgarenergigemenskaper spelar i finansieringsåtgärderna. Till exempel mer än 90 % av den installerade kapaciteten i Tyskland har inte byggts av stora energileverantörer. Det finns ingen strategi för att utnyttja denna självklara potential och mognad.

4.1.5 I den europeiska energilagstiftningen erkänns inte klimatskydd som ett mål för nätreglering. Till följd av detta har de nationella regleringsmyndigheterna svårt att skapa incitament för en omvandling, utbyggnad och modernisering av eldistributionsnäten som motsvarar kraven på klimatneutralitet. Klimatneutralitet bör därför uttryckligen anges i den europeiska energilagstiftningen som ett mål för nätreglering.

4.1.6 Kommissionen påpekar med rätta att offentliga investeringar kan och måste leda till privata investeringar. REPowerEU tar emellertid inte upp refinansiering av offentliga medel. Ett sätt att ta itu med detta kunde vara att avskaffa subventionerna till fossila resurser, ett annat att beskatta de enorma oförutsedda vinster från den omfattande olje- och gaskrisen, som framför allt har gagnat stora oljebolag. Kommittén befarar att energiföretagens extremt höga vinster, å ena sidan, och den ökande energifattigdomen till följd av de exploderande energipriserna, å andra sidan, kan få farliga sociala återverkningar i samhället. EESK föreslår att dessa vinster ska utjämnas med hjälp av beskattning och överföras som ekonomisk ersättning till energikonsumenter, såsom ekonomiskt svagare hushåll eller energiintensiva företag, och användas för att utöka produktionen av förnybar energi och bygga ut nödvändig nätinfrastruktur, i synnerhet eftersom detta redan diskuteras eller har genomförts i vissa medlemsstater. För att inte avskräcka energiföretag från att investera i koldioxidsnåla lösningar anser EESK att beskattning av sådan art bör övervägas mycket varsamt. EESK uppmanar kommissionen att utan ytterligare dröjsmål föreslå lämpliga åtgärder.

4.1.7 Försörjningspolitiken måste gå hand i hand med infrastruktur som möjliggör ett lämpligt flöde av el och gas på den europeiska marknaden och säkerställer nätstabilitet. Kommittén är övertygad om att särskild uppmärksamhet bör ägnas åt att definiera nätutveckling som ett överordnat allmänintresse, inbegripet klimatskydd som ett regleringsmål, och mer allmänt åt att synkronisera planeringen av förnybar energi och elnätet på ett mer ändamålsenligt sätt. Det finns ett brådskande behov av specifika bestämmelser i EU-lagstiftningen.

4.2 *Klimatanpassningsfonden*

4.2.1 Europeiska unionens solidaritetsfond är EU:s nuvarande mekanism för att hantera naturkatastrofer. Dess tillgängliga årliga budget kan dock inte mäta sig med de enorma kostnaderna för de skador ([8]) som vållats av den senaste tidens naturkatastrofer, och måste ökas kraftigt. De EU-medel som avsätts till att ställa om till grön energi är mer omfattande, men tar inte hänsyn till EU:s nuvarande akuta behov av självförsörjning av grön energi.

4.2.2 EESK anser att EU behöver en ny finansieringsmekanism som kan ge omedelbart och betydande stöd till medlemsstaterna i händelse av sådana nödsituationer. EESK föreslår därför att en ny klimatanpassningsfond inrättas. Medlen bör omfördelas från befintliga EU-fonder, särskilt Sammanhållningsfonden och faciliteten för återhämtning och resiliens, för att förvaltas på ett rationellt och enhetligt sätt i denna nya fond.

4.2.3 Vid moderniseringen av finansieringsmiljön skulle tillämpningsområdet för befintliga program också kunna utvidgas, deras resurser ökas och Next Generation EU ses som en modell för ett nytt finansieringsinstrument. EESK påpekar att det kan bli nödvändigt att skapa nya resurser för att ta itu med de enorma utmaningar vi står inför. Alla nya ”egna medel” måste dock utformas på ett rättvist sätt för att undvika ytterligare bördor för missgynnade grupper. De får heller inte hindra den ekonomiska utvecklingen.

4.2.4 Det är avgörande att klimatanpassningsfondens funktionssätt, som är mer inriktat på snabba och brådskande insatser, är förenligt med EU:s övergripande klimat-, miljö- och energipolitik, som på lång sikt kommer att minska beroendet av katastrofinsatser och skydda mänskligheten och naturen.

([8]) Kostnaderna för skadorna i Tyskland 2021 uppgår till hisnande 80 miljarder euro.

4.3 *Teknikbefrämjande insatser*

4.3.1 Den gröna omställningen inom tillverkningsindustrin är beroende av en basförsörjning av tillräcklig, stabil mängd och lämplig mix av förnybar energi för elektrifiering och för att produktionen av förnybar vätgas ska lyckas. Lagringsteknik håller på att utvecklas och de möjligheter som digitaliseringen erbjuder är på väg att utnyttjas fullt ut. Det finns därför fortfarande ett stort behov av forskning och utveckling.

4.3.2 Sedan liberaliseringen inleddes har avkastningen på elföretagens investeringar minskat. Andelen offentliga investeringar i forskning och utveckling avseende teknik för minskade koldioxidutsläpp är lägre i EU än i alla andra stora ekonomier, vilket äventyrar EU:s konkurrenskraft inom viktig framtida teknik. EESK uppmanar kommissionen att utarbeta en strategisk investeringsplan och att uppmuntra medlemsstaterna att använda medlen optimalt och effektivt för utveckling av ren energi. Detsamma gäller för investeringar i elnätet.

4.3.3 Minskade koldioxidutsläpp kommer att kräva en djupgående omvandling av den industriella verksamheten (under de kommande 30 åren). Även om det redan finns många koldioxidsnåla tekniker är deras tekniska mognadsgrad (TRL ([9])) låg. Ambitiösa färdplaner för teknik kommer att behövas för att vidareutveckla och sprida dessa banbrytande tekniker på bred front, och EU måste främja innovation genom klimat- och innovationsfonderna.

4.3.4 Det råder ingen som helst tvekan om att förnybar vätgas i framtiden kommer att bidra till ett säkert europeiskt energisystem. EESK hänvisar till sina yttranden ”Vätgasstrategin” ([10]) och ”EU-strategi för integrering av energisystemet” ([11]).

4.4 *Stöd till mikroföretag samt små och medelstora företag* ([12])

4.4.1 Mikroföretag samt små och medelstora företag, oavsett om de är traditionella företag, familjeföretag, handlare, företag inom den sociala ekonomin, hantverksföretag eller fria yrkesutövare, är en viktig del av lösningen för att uppnå en konkurrenskraftig, klimatneutral, cirkulär och inkluderande EU-ekonomi, under förutsättning att rätt villkor skapas och upprätthålls. Mikroföretag samt små och medelstora företag gynnas av att förbättra sin egen miljöprestanda och tillhandahålla sakkunskap och lösningar till andra företag, allmänheten och den offentliga sektorn. EESK erkänner och framhåller mångfalden och de olika behoven hos mikroföretag samt små och medelstora företag, men anser samtidigt att särskild uppmärksamhet bör ägnas åt de minsta och mest utsatta av dem.

4.4.2 Kommittén betonar att det finns ett akut behov av att stödja mikroföretag samt små och medelstora företag så att de kan förstå och hantera den gröna omställningen på bästa möjliga sätt. Kommittén efterlyser omfattande och riktade informationsinsatser och medvetandehöjande åtgärder som organiseras på ett samordnat och kompletterande sätt av kommissionen och medlemsstaterna, tillsammans med företagsorganisationer, handelskamrar, arbetsmarknadens parter och andra relevanta intressenter. Omvänt bör den viktiga roll som mikroföretag och små och medelstora företag spelar när det gäller ny teknik och innovativa lösningar för grön förändring i EU:s industri också lyftas fram och beaktas i kriterierna för finansieringsprogrammets tillgänglighet.

4.4.3 Kommittén uppmanar EU och medlemsstaterna att påskynda mikroföretagens samt de små och medelstora företagens gröna investeringar genom att säkerställa ett möjliggörande, förutsägbart och uppmuntrande regelverk, som inbegriper smidiga tillståndsförfaranden medan betungande administrativa skyldigheter undviks, liksom genom att tillhandahålla snabb, enkel och spårbar tillgång till finansiering som är anpassad till de skiftande behoven hos alla olika grupper av mikroföretag samt små och medelstora företag.

4.4.4 För att förbättra resurseffektiviteten hos mikroföretag samt små och medelstora företag föreslår EESK att man inrättar hubbar för cirkularitet i olika regioner. Detta bör stärka samarbetet mellan företag inom olika sektorer och underlätta utvecklingen av nya metoder och processer, inbegripet demonstration av ny teknik. Upphandlingsförfarandena i hela EU måste omfatta klimatrelaterade, sociala och andra kvalitetskriterier. Detta främjar innovation i mikroföretag samt små och medelstora företag och underlättar deras tillgång till offentliga kontrakt. Organisationer som företräder mikroföretag samt små och medelstora företag, handelskamrar, den akademiska världen, arbetsmarknadens parter och andra relevanta intressenter bör inkluderas i processen.

([9]) TRL (”Technology Readiness Levels”, på svenska ”tekniska mognadsgrader”) uttrycks i form av punkter på en skala när man mäter en tekniks utvecklings- eller mognadsgrad.
([10]) EUT C 123, 9.4.2021, s. 30.
([11]) EUT C 123, 9.4.2021, s. 22.
([12]) EUT C 486, 21.12.2022, s. 1.

4.4.5 EESK efterlyser ett nära samarbete mellan utbildningsanordnare och mikroföretag samt små och medelstora företag när det gäller att forma utbildningen för att uppnå den kompetens och de färdigheter som krävs för den gröna omställningen, bland annat genom kompetensutveckling och omskolning av såväl arbetstagare som företagare. Kommittén förespråkar dessutom stöd till innovationsverksamhet för mikroföretag samt små och medelstora företag genom att skapa incitament för och underlätta samarbete med andra företag, deras organisationer, kamrar, universitet och forskningsorganisationer.

5. **Allmänt främjande av en rättvis och inkluderande omställning**

5.1 *Rättvis omställning*

5.1.1 En ”rättvis omställning” innebär åtgärder och socialpolitiska insatser som åtföljer omställningen till ekonomier och produktionssystem som är både hållbara och koldioxidneutrala. EESK understryker att finansiering inte är den enda förutsättningen för en rättvis omställning. Omställningen omfattar också målet att skydda arbetstagarnas rättigheter, att skapa anständigt arbete, arbetstillfällen av god kvalitet och social trygghet, att stärka det demokratiska deltagandet (även på företagsnivå) och att upprätthålla och ytterligare öka de europeiska företagens konkurrenskraft, samt kräver specifika åtgärder på alla nivåer, i synnerhet på regional nivå.

5.1.2 Sysselsättningen i de nyckelsektorer som är särskilt utsatta för miljömodernisering och den industriella omdaningen till ett klimatneutralt Europa står inför stora omvälvningar som gör omskolning och utbildningsinvesteringar i gröna arbetstillfällen av hög kvalitet nödvändiga. I detta sammanhang är det lika viktigt att överföra den senaste kunskapen och garantera rätten till utbildning som det är att kontinuerligt verka för att kvinnor välkomnas inom de tekniska yrkena.

5.1.3 De åtgärder och olika etapper av övergången som anges i 55 %-paketet kan leda till enorma förändringar i ekonomin och till sociala omvälvningar. EESK uppmanar därför kommissionen att vid utvärderingen av de nationella energi- och klimatplanerna ägna större uppmärksamhet åt att strategierna för en rättvis omställning är adekvata, och då särskilt utvärdera i vilken utsträckning följande mål har uppnåtts:

— Att underlätta övergångar på arbetsmarknaden.

— Att stödja arbetstagare som förlorar sina arbeten till följd av utfasningen av fossila bränslen (åtminstone bör ett förlorat arbete kompenseras med ett annat likvärdigt arbete).

— Att utnyttja den regionala ekonomiska potential som uppstår genom förnybara energikällor och nya former för delaktighet i elproduktionen.

— Att effektivt bekämpa energifattigdomen.

5.1.4 EESK efterlyser ett nära samarbete mellan utbildningsanordnare och företag när det gäller att utforma utbildning som syftar till att förmedla de färdigheter och den kompetens som behövs för den gröna omställningen av ekonomin, bland annat genom kompetenshöjning och omskolning av såväl arbetstagare som företagare.

5.1.5 Såsom uttrycks i tidigare yttranden ([13]) är kommittén övertygad om att resurserna för social och regional sammanhållning och återhämtning inte bara måste utnyttjas för att stödja energiomställningen och en begränsning av klimatförändringarna, utan att klimat- och energipolitiken också måste utformas för att främja social och regional sammanhållning. Sådana strategier finns redan, t.ex. projekt för att bygga solcellsanläggningar i Grekland och Portugal på platser som tidigare använts för brunkolsbrytning, eller det mycket strategiska stödet till prosumenter i Litauen. Dessa exempel är dock långt ifrån allmän praxis eller ens vanliga.

5.2 *Möjliggöra privata investeringar*

5.2.1 Enskilda medlemsstater behöver program för nedifrån-och-upp-ledd utveckling av förnybara energikällor, som är oumbärliga för energiomställningen och i hög grad påverkar både kvaliteten och framför allt priserna på levererad energi. Till följd av de stigande energipriserna (från nationella elnät) finns det redan nu en tendens att självständigt tillgodose energibehoven hos företag för vilka grön energi har blivit en fråga om överlevnad. Många företag investerar redan aktivt i

([13]) Se EUT C 47, 11.2.2020, s. 30 och EUT C 62, 15.2.2019, s. 269.

egna förnybara energi- och värmekällor. Eftersom dessa källor är billigare är de också attraktiva för lokala företag och samhällen som skulle kunna använda överskottsenergi som matas in i elnätet. Tyvärr behöver systemen i många delar av Europa utvecklas och är inte för närvarande redo att ta emot ett stort antal nya anläggningar. Dessutom vore det i många fall möjligt att inte enbart inrikta dessa privata investeringar på ett enskilt företags behov, utan också att gynna lokalsamhällena.

5.2.2 Problemet med utvecklingen av sektorn för förnybar energi verkar vara en kraftfull ökning av dess betydelse under en extremt kort tidsperiod, vilket är en stor utmaning för de inhemska kraftsystemen i medlemsstaterna, trots betydande investeringar för att modernisera nätet och öka överföringskapaciteten i systemen. Europa måste nu utveckla lokala energisamhällen, där lokala myndigheter har en framträdande investeringsroll. Dessa är så kallade energikooperativ som bildats med deltagande av invånarna och ofta finansieras av lokala investeringsfonder. Denna form av lokalsamhällsdeltagande i energiomställningen säkerställer att initiativen välkomnas och minimerar risken för samhälleligt motstånd mot att förlägga produktions-, distributions- eller överföringsanläggningar i närområdet.

5.2.3 Sådana initiativ bör så snart som möjligt införas i EU:s förordningar och stödjas av ett statligt finansieringssystem ägnat åt denna typ av investeringar. I detta fall är det mycket viktigt att kommersialisera ledningar med medel- och lågspänningsnivå i kraftnätet så att nätinfrastrukturen också kan byggas med deltagande av privata investerare. Spridningen av småskalig solcellsenergi visar på samhällets och företagarnas stora investeringspotential. Lämplig lagstiftning på detta område skulle lösa både finansieringsproblem och problem med att rikta sådana investeringar till elsystemet.

5.3 *Energifattigdom*

5.3.1 Att säkerställa lika tillgång till energi och trygg energiförsörjning till överkomliga priser måste vara en absolut prioritering för EU och dess medlemsstater. Med de snabbt stigande energipriserna drabbas allt fler av EU:s medborgare och konsumenter av energifattigdom runt om i Europa. Situationen för dem som redan tidigare levde i energifattigdom förvärras ytterligare, och konsumenter som tidigare inte hade problem med att betala sina energiräkningar riskerar att hamna i fattigdom.

5.3.2 Med tanke på frågans betydelse uppmanar kommittén EU att främja en gemensam strategi för energifattigdom. För närvarande kan varje medlemsstat definiera begreppet energifattigdom enligt sina egna kriterier. Avsaknaden av en gemensam strategi skulle kunna leda till en situation där kommissionen inte kan bedöma situationen på ett tillfredsställande sätt och medlemsstaterna har olika tolkningar och därmed reagerar på olika sätt. Definitionen i förslaget till omarbetning av energieffektivitetsdirektivet och de indikatorer som tidigare fastställts av observationsgruppen för energifattigdom är en bra början. Med tanke på att problemet är akut anser EESK att kommissionen och medlemsstaterna måste främja en gemensam strategi som omfattar en specifik samsyn kring energifattigdom och möjliggör insamling av statistiska uppgifter.

5.3.3 EESK betonar vikten av att investera i rättvis och effektiv energiförsörjning för att minska energifattigdomen på lång sikt. För att uppnå detta är det viktigt att säkerställa att investeringar i förnybar energi och energieffektivitet samt omfattande byggnadsrenoveringar stöder de befolkningsgrupper som har lägst inkomst. Det är endast genom att se till att ekonomiskt svagare hushåll har möjlighet att göra nödvändiga investeringar som prosumenterna kan uppnå ”strategiskt oberoende” för sig själva eller som en del av en gemenskap med andra, vilket i slutändan är det mest hållbara sättet att övervinna energifattigdomen.

5.3.4 I detta sammanhang står EESK fast vid sin tidigare ståndpunkt att ett tudelat energisamhälle bör undvikas till varje pris. Vi kan inte ha en situation där endast välmående och tekniskt välutrustade hushåll gynnas av energiomställningen medan alla andra måste bära kostnaderna. Därför stöder kommittén incitamenten och verktygen för genomförandet av direktivet om energieffektivitet för att hjälpa utsatta kunder och hushåll, och påpekar att ambitiösa mål för fjärrvärme/fjärrkyla kan komma att försämra villkoren för subventionerade bostäder. Kommittén välkomnar därför förslaget om att upprätta en social klimatfond, och uppmanar till efterlevnad av principen om en rättvis omställning för att ta hänsyn till medlemsstaternas olika situationer.

5.3.5 Eftersom energifattigdom har sin grund i allmän fattigdom är det också mycket viktigt att kommissionen och medlemsstaterna behåller sitt fokus på att minska fattigdom generellt. Denna kris belyser behovet av att kontinuerligt förbättra tillgången till sysselsättning och social integration, säkerställa en tillräcklig levnadsstandard och främja ekonomisk tillväxt i medlemsstaterna.

5.4 *Landsbygdsområden*

5.4.1 EESK anser att en kombinerad strategi för energiomställningen och digitaliseringen i landsbygdsområdena inte har fått den grad av uppmärksamhet och stöd som man hade kunnat förvänta sig. Kommittén efterfrågar ett snabbt genomförande av kommissionens långsiktiga vision för EU:s landsbygdsområden och mobilisering av berörda parter genom EU:s landsbygdspakt.

5.4.2 EESK har upprepade gånger påpekat att energiomställningen (övergången från stora centraliserade produktionsanläggningar till mer decentraliserade strukturer) erbjuder verkliga möjligheter till nya inkomstkällor och nya arbetstillfällen i landsbygdsområdena ([14]). Även i detta avseende är kommittén mycket besviken över de idéer som kommissionen och medlemsstaterna hittills har lagt fram.

5.4.3 Den roll som lokala och regionala energigemenskaper spelar måste därför erkännas och utnyttjas för att en rättvis energiomställning ska kunna uppnås i kombination med en samhällsutveckling där medborgarenergigemenskaper inrättas och byggs ut och medborgare, lokala myndigheter, mikroföretag samt små och medelstora företag frivilligt går samman för att göra framsteg på det sociala och ekonomiska planet.

5.4.4 EESK drar slutsatsen att en utbyggnad av digital teknik i landsbygdsområdena är ett nödvändigt stöd för energiomställningen. Energisystemet på landsbygden måste decentraliseras, vilket innebär att det finns ett mycket stort behov av fler och bättre sammanlänkningar, vilket i sig kräver användning av digital teknik för att matcha tillgång och efterfrågan samt säkerställa effektiva energiflöden.

6. **Särskilda kommentarer**

6.1 Att upprätthålla en sund industriell bas inom EU borgar för välstånd, arbetstillfällen av hög kvalitet och ett åtagande att bekämpa klimatförändringarna, det europeiska samhället till fromma. Industrin i EU måste investera i unionen, såväl i FoU och innovation som i anläggningar och utrustning, för att upprätthålla konkurrenskraften. Detta kräver ett ändamålsenligt regelverk.

Energiindustrin utgör en mycket stor ekonomisk sektor med särdraget att den fungerar som en viktig hävstång för andra sektorer i ekonomin. Energisektorn är dock genomgående mycket stereotypisk när det gäller kön. Män innehar höga positioner, vilket skapar en stor obalans mellan mäns och kvinnors yrkesmässiga utveckling. Detta gäller både den privata och den offentliga energisektorn ([15]).

EESK rekommenderar att man

— stärker och genomför den befintliga jämställdhetslagstiftningen, såväl på europeisk som på nationell nivå,

— skapar lika villkor för utbildningar som rör yrken på energiområdet i medlemsstaterna och på europeisk nivå, och inrättar en europeisk högskola för naturvetenskap, teknik, ingenjörsvetenskap och matematik,

— säkerställer jämställdhet på arbetsmarknaden inom energisektorn genom att utforska möjligheter för kvinnor, samtidigt som man förhindrar att energiomställningen och den digitala omställningen blir fällor för kvinnors karriärer och löner, och genom att utveckla den sociala dialogen och kollektivavtalen om jämställdhet i energiföretag i hela Europa.

Bryssel den 26 oktober 2022.

Christa SCHWENG
Europeiska ekonomiska och sociala kommitténs ordförande

([14]) EUT C 367, 10.10.2018, s. 1.
([15]) FN:s mål för hållbar utveckling, nr 5, 7 och 8; Joy Clancy, universitetet i Twente, ”Give women a chance: engendering the energy supply chain”.

BILAGA

Följande ändringsförslag avslogs under debatten, men fick minst en fjärdedel av de avgivna rösterna:

Punkt 2.6

Ändra enligt följande:

Sektionens yttrande	Ändringsförslag
Den rådande energi(pris)krisen och bristen på säkerhet, stabilitet och förutsägbarhet i försörjningen innebär en enorm belastning för EU. Krisen vore mindre allvarlig om mer riktade åtgärder hade vidtagits tidigare och t.ex. om EU:s egna mål (bl.a. målen för den europeiska energiunionen) hade tagits på större allvar. EESK välkomnar de åtgärder som föreslås dels i meddelandet om REPowerEU, dels i planen REPowerEU, som syftar till att öka produktionen av grön energi, diversifiera utbudet och minska efterfrågan på rysk gas, eftersom de lösningar som föreslås ligger i linje med målen i den gröna given och den europeiska energiunionen. Detta bör ***inte*** i första hand vara en fråga om ***diversifiering av beroendeförhållanden, utan snarare*** och i möjligaste mån ***om*** strategiskt oberoende och självförsörjning på energiområdet. När det gäller resurser som ska ersätta rysk gas signalerar EESK att EU måste iaktta särskild försiktighet med hänsyn till såväl dessa resursers inverkan på miljön som nya beroenden av tredjeländer som inte delar EU:s värden.	Den rådande energi(pris)krisen och bristen på säkerhet, stabilitet och förutsägbarhet i försörjningen innebär en enorm belastning för EU. Krisen vore mindre allvarlig om mer riktade åtgärder hade vidtagits tidigare och t.ex. om EU:s egna mål (bl.a. målen för den europeiska energiunionen) hade tagits på större allvar. EESK välkomnar de åtgärder som föreslås dels i meddelandet om REPowerEU, dels i planen REPowerEU, som syftar till att öka produktionen av grön energi, diversifiera utbudet och minska efterfrågan på rysk gas, eftersom de lösningar som föreslås ligger i linje med målen i den gröna given och den europeiska energiunionen. Detta bör i första hand vara en fråga om ***att diversifiera resurserna*** och i möjligaste mån ***säkerställa öppet*** strategiskt oberoende och självförsörjning på energiområdet. När det gäller resurser som ska ersätta rysk gas signalerar EESK att EU måste iaktta särskild försiktighet med hänsyn till såväl dessa resursers inverkan på miljön som nya beroenden av tredjeländer som inte delar EU:s värden. ***Samtidigt måste vi i den rådande situationen behålla alla våra energikällor, eftersom faran för oss just nu inte är ersättningskällornas möjliga miljöpåverkan, utan energibrist och strömavbrott. Energiproduktionskapacitet som för närvarande försörjer den europeiska energimarknaden får inte gå förlorad.***

Resultat av omröstningen:

Röster för: 77

Röster emot: 113

Nedlagda röster: 14

Punkt 4.3.1

Ändra enligt följande:

Sektionens yttrande	Ändringsförslag
Den gröna omställningen inom tillverkningsindustrin är beroende av en basförsörjning av tillräcklig, stabil mängd och lämplig mix av förnybar energi för elektrifiering och för att produktionen av ***förnybar*** vätgas ska lyckas. Lagringsteknik håller på att utvecklas och de möjligheter som digitaliseringen erbjuder är på väg att utnyttjas fullt ut. Det finns därför fortfarande ett stort behov av forskning och utveckling.	Den gröna omställningen inom tillverkningsindustrin är beroende av en basförsörjning av tillräcklig, stabil mängd och lämplig mix av förnybar energi för elektrifiering och för att produktionen av vätgas ska lyckas. Lagringsteknik håller på att utvecklas och de möjligheter som digitaliseringen erbjuder är på väg att utnyttjas fullt ut. Det finns därför fortfarande ett stort behov av forskning och utveckling.

Resultat av omröstningen:

Röster för: 92

Röster emot: 112

Nedlagda röster: 9

Punkt 4.3.4

Ändra enligt följande:

Sektionens yttrande	Ändringsförslag
Det råder ingen som helst tvekan om att ***grön*** vätgas i framtiden kommer att bidra till ett säkert europeiskt energisystem. EESK hänvisar till sina yttranden ”Vätgasstrategin” ([1]) och ”EU-strategi för integrering av energisystemet” ([2]). ([1]) EUT C 123, 9.4.2021, s. 30. ([2]) EUT C 123, 9.4.2021, s. 22.	Det råder ingen som helst tvekan om att vätgas i framtiden kommer att bidra till ett säkert europeiskt energisystem. EESK hänvisar till sina yttranden ”Vätgasstrategin” ([1]) och ”EU-strategi för integrering av energisystemet” ([2]). ([1]) EUT C 123, 9.4.2021, s. 30. ([2]) EUT C 123, 9.4.2021, s. 22.

Resultat av omröstningen:

Röster för: 92

Röster emot: 112

Nedlagda röster: 9

Punkt 1.4

Ändra enligt följande:

Sektionens yttrande	Ändringsförslag
Den potential som EU har på området förnybar energi måste definieras så exakt som möjligt och göras känd på bred front i syfte att främja en samsyn om i vilken utsträckning oberoende av importerad energi kan uppnås. I synnerhet måste man beakta elektrifieringen av värme- och transportsektorerna och behovet av inhemskt producerad ***grön*** vätgas.	Den potential som EU har på området förnybar energi måste definieras så exakt som möjligt och göras känd på bred front i syfte att främja en samsyn om i vilken utsträckning oberoende av importerad energi kan uppnås. I synnerhet måste man beakta elektrifieringen av värme- och transportsektorerna och behovet av inhemskt producerad vätgas.

Resultat av omröstningen:

Röster för: 92

Röster emot: 112

Nedlagda röster: 9

Punkt 1.6

Ändra enligt följande:

Sektionens yttrande	Ändringsförslag
Samtidigt kommer åtgärder på kort och eventuellt även medellång sikt att krävas för att kompensera för uteblivna energileveranser från Ryssland. Import av flytande naturgas är en sådan åtgärd. EESK anser dock att det är viktigt att detta inte skapar något nytt långsiktigt beroende av fossila bränslen. Detta måste beaktas i förväg i investeringscykeln. På det hela taget är målet ***inte*** att diversifiera ***beroenden, utan*** att i så hög grad som möjligt uppnå strategiskt oberoende.	Samtidigt kommer åtgärder på kort och eventuellt även medellång sikt att krävas för att kompensera för uteblivna energileveranser från Ryssland. Import av flytande naturgas är en sådan åtgärd. EESK anser dock att det är viktigt att detta inte skapar något nytt långsiktigt beroende av fossila bränslen. Detta måste beaktas i förväg i investeringscykeln. På det hela taget är målet att diversifiera ***källorna och samtidigt minska det stora beroendet av en enda importör i syfte*** att i så hög grad som möjligt uppnå ***öppet*** strategiskt oberoende.

Resultat av omröstningen:

Röster för: 77

Röster emot: 113

Nedlagda röster: 14